

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ І ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЗЕРНОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ НА ПРОДОВОЛЬЧОМУ РИНКУ

В.М.Ганганов, докторант

Інститут проблем ринку та еколого-економічних досліджень НАНУ

У статті визначено особливості розвитку зернового підкомплексу і окреслено проблеми, що виникли за останні п'ять років і потребують врахування в Програмі розвитку зернової галузі «Зерно України – 2005-2010».

Вступ. Протягом останніх декількох років по більшості зернових культур спостерігається зменшення показників урожайності та валового збору. За даними Державного комітету статистики України, урожайність зернових та зернобобових у 2004 році становила 28,3 ц/га, у 2005 – 26,0 ц/га, у 2006 – 24,1 ц/га. Урожайність пшениці у 2004 році становила 31,7 ц/га, у 2005 – 28,5 ц/га, у 2006 – 25,3 ц/га. Рівень рентабельності виробництва зернових скорочується. У 2006 році він становив 7,4%, у 2005 році – 3,1%. Рівень рентабельності виробництва пшениці скоротився з 30,4% у 2004 році до 9,9% у 2006 році, по ячменю – з 9,5% у 2004 році до 3,7% у 2006 році. Виробництво вівса, гороху та деяких інших зернових у 2006 році було у середньому збитковим, що стримує можливості розширеного відтворення їх виробництва. На думку фахівців, для здійснення ефективного зерновиробництва мінімальна рентабельність виробництва зерна повинна становити 20%, а раціональна (в умовах України) – щонайменше 40% [2].

Такої ж думки дотримуються й інші автори. Л.Ф.Демішев, Ю.В.Бабич, М.М.Солодушко та Юкиш А. відмічають, що тільки така рентабельність створює необхідні умови для оновлення основних фондів та застосування технологій виробництва зерна, які дозволяють у подальшому не зменшувати, а підвищувати врожайність [9, 12].

Як справедливо вказує Харченко В.В., матеріально-технічне забезпечення зерновиробництва та ефективність

праці не відповідають світовим стандартам і потребам галузі. Відсутність достатніх фінансових ресурсів стримує впровадження новітніх технологій, використання високоякісного насіння, обмежує застосування інших ресурсів. Виробництво зерна стає все більш залежним від впливу погодних факторів [11].

Постановка завдання. Визначити особливості розвитку зернового підкомплексу в сучасних умовах і окреслити комплекс проблем, що не враховані в Програмі розвитку зернової галузі «Зерно України – 2005-2010».

При проведенні досліджень використовувалися філософські і загальнонаукові принципи: матеріалізму, розвитку, суперечності, взаємодії, об'єктивності. Основними методами проведених досліджень були: метод наукової абстракції, методи аналізу і синтезу.

Результати дослідження. Регіональний ринок зерна – система економічних відносин з приводу купівлі-продажу зернової продукції в межах певного територіального простору.

Необхідність вирішення питань нарощування обсягів виробництва зерна та підвищення рівня рентабельності зерновиробництва програмним методом (державною програмою) викликана неможливістю їх розв'язання виключно засобами територіального чи галузевого управління. З огляду на широкий спектр проблем, що охоплює розвиток ефективного зернового ринку, виключно необхідним для розв'язання окреслених проблем є ефективна координація діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, громадського та приватного сектора.

Ми погоджуємося з точкою зору В.С.Рибки, О.В.Ковтуна, О.В.Андрійченка [8], які вважають, що для удосконалення функціонування зернового ринку та підвищення результативних показників роботи всього зернового комплексу є необхідним забезпечення дієвих міжгалузевих зв'язків, зокрема зі сферою постачання засобів, необхідних для зерновиробництва, переробними, тваринницькими та іншими підприєм-

ствами, що закупають зерно на внутрішньому ринку, транспортною інфраструктурою, біржами, кредитними, страховими та іншими установами тощо. Вирішення проблеми також вимагає чіткої міжрегіональної координації заходів.

Як справедливо вказує Ковбасюк О.О. [6], розроблення та виконання комплексної державної цільової програми розвитку зернового сектора та ринку зерна обумовлена необхідністю якісної реалізації законодавчо визначених пріоритетів державної аграрної політики України, зокрема в частині:

- державної підтримки розвитку конкурентоспроможного сільськогосподарського виробництва;
- запровадження сучасних механізмів і методів формування прозорого ринку сільськогосподарської продукції, продовольства, капіталу, виробничих ресурсів та робочої сили;
- створення сприятливих умов для реалізації експортного потенціалу аграрного сектора економіки тощо.

Програма розвитку зернової галузі «Зерно України – 2005-2010», затверджена наказом Міністерства аграрної політики України №271 від 28 липня 2004 року, системно не виконується, а передбачені програмою показники не досягаються. Наприклад, у 2006 році замість передбачених програмою 38,1 млн тонн зерна, було вироблено лише 34,3 млн тонн зерна, у 2007 році замість виробництва 39,0 млн тонн зерна, передбачених програмою, отримали 29 млн тонн.

Зазначена програма не враховує запланований вступ України до Світової організації торгівлі та пов'язані з цим обмеження щодо державної підтримки сільського господарства, не відповідає інтеграційним прагненням України щодо вступу до Європейського Союзу.

Програма «Зерно України – 2005-2010» не повною мірою узгоджується із вимогами до державних цільових програм, визначеними Законом України «Про державні цільові програми» та Порядком розроблення та виконання державних цільових програм, затвердженим постановою Кабінету Міністрів Укра-

їни від 31 січня 2007 року №106. Крім того, програма «Зерно України – 2005-2010» не враховує вплив виключно важливих факторів, що протягом наступних років визначатимуть стан та тенденції розвитку вітчизняного ринку зерна, зокрема:

- стрімкий розвиток у світі біопаливної промисловості та пов'язане з цим істотне підвищення світових цін на зерно та іншу сільськогосподарську продукцію;
- значне нарощування потужностей експортної інфраструктури, яка, за останніми оцінками, здатна забезпечувати експорт щонайменше 25 млн тонн зерна на рік;
- заплановане скасування з 1 січня 2008 року режиму акумуляції сільськогосподарськими виробниками податку на додану вартість;
- очікуване не продовження мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення.

З урахуванням викладеного, програма «Зерно України – 2005-2010» фактично не діє, не здатна визначати стратегію державної політики щодо зернового комплексу та повною мірою забезпечувати державні інтереси на ринку зерна.

Необхідність спільної підготовки державної цільової програми «Зерно України – 2008-2015» державним та приватним (громадським) сектором ґрунтується на домовленостях у сфері державно-приватного партнерства, закріплених у Меморандумі Президента України та представників великого бізнесу про співпрацю щодо розбудови сприятливого бізнесового середовища та забезпечення стабільного розвитку національної економіки.

Розроблення державної цільової програми «Зерно України – 2008-2015» здійснюється у розвиток та з урахуванням проекту Комплексної програми підтримки розвитку українського села на період до 2015 року, розроблення якої здійснюється на виконання доручення Президента України від 21.03.2005 року №1-1/147, доручення Прем'єр-міністра України від 16.04.2005 №19678/0/1-05, розпорядження Кабінету Міністрів України від 21.12.2005 №536-р. "Про схвалення Концепції Комплексної програми підтримки розвитку україн-

ського села на 2006-2010 роки" та Указ Президента України від 28.12.2005 року № 1867/2005 "Про рішення Ради Національної безпеки і оборони України від 9 грудня 2005 року "Про стан агропромислового комплексу та заходи щодо забезпечення продовольчої безпеки України".

Головними цілями державної цільової програми розвитку зернового сектора «Зерно України – 2008-2015» є:

- гарантування забезпечення зростаючих потреб населення і переробних галузей України (борошномельної, круп'яної, комбікормової, спиртової, біопаливної тощо) у зерні належної якості;
- нарощування експорту українського зерна з метою підвищення доходів його виробників, забезпечення ефективної роботи інфраструктури ринку та збільшення валютних надходжень в економіку країни.

За даними Державного комітету статистики України, споживання зернових та зернобобових (включаючи продукти переробки зерна в перерахунку на зерно) в Україні у 2006 році склало 25,82 млн тонн, у тому числі фонд споживання хлібних продуктів склав 5,75 млн тонн, витрачено на корм 13,9 млн тонн, на посів – 3,2 млн тонн. Спостерігається поступове зменшення обсягів споживання хлібних продуктів, що обумовлено насамперед скороченням кількості населення.

Зубець М. [4], В.Кириченко, Г.Щипак [5] відзначають, що споживання зерна на кормові цілі і для виробництва комбікормів має потенціал зростання, що пов'язаний із очікуваним підвищенням купівельної спроможності населення і відповідним збільшенням обсягів споживання продукції тваринництва. Останніми роками обсяги споживання зерна на корм варіюють по роках і залежать від обсягів пропозиції та цін зерна на ринку.

Проведені дослідження свідчать, що державне регулювання ринку зерна не відіграє стимулюючої ролі щодо виробництва зерна та не здатне ефективно реагувати на впливи ринковими методами світового зернового ринку.

Ми погоджуємося з точкою зору Пазія І.П., Бабарика Г.М., Єгорової Н.Ю. [7], які вважають, що ефективність та прогнозованість державного регулювання ринку зерна є об'єктивною передумовою зростання зернового сектора України. Недостатня системність та неузгодженість законодавства України, а також його вибіркове виконання має суттєвий негативний вплив на стан зерновиробництва та ефективність маркетингу зерна, що призводить до втрат для учасників зернового ринку та економіки в цілому.

Стратегічний підхід до державного регулювання зернового ринку та вдосконалення законодавчої та нормативно-правової бази, що регулює правовідносини на ринку зерна, можуть істотно покращити результативні показники функціонування як окремих суб'єктів зернового ринку, так і в цілому агропродовольчого сектора України. Додатковим наслідком може стати збільшення розриву у доходах міського та сільського населенням, збільшення частки сільського населення, що проживає за межею бідності, та пов'язані з цим соціальні напруження.

За висловом Бондара О.В. [3], у випадку нестабільного стану та відсутності розвитку зернової галузі гальмуватиметься зростання більшості галузей агропромислового комплексу держави, зокрема борошномельно-круп'яної, хлібопекарської, тваринництва, біопаливної промисловості тощо, що позначиться на темпах розвитку економіки та інфляційних процесах.

У той же час підвищення експортних цін на зерно і збільшення понад 25 млн тонн перевантажувальних потужностей зернових портових терміналів України створює сьогодні можливість для ефективного розвитку зернової галузі та відчутного підвищення рівня доходів виробників зерна.

Скасування мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення, що має набрати чинності 1 січня 2008 року, за умови створення дієвого та прозорого ринку, дозволить залучити в зерновий сектор істотні інвестиційні ресурси.

Причинами виникнення ускладнень на ринку зерна, зокрема скорочення рівня рентабельності зерновиробництва, зменшення обсягів виробництва та урожайності, а також прояву інших негативних обставин є відсутність дієвих економічних стимулів для виробництва зерна та системного підходу до розв'язання питань управління зерновим комплексом.

Питання ціни на зерно залишається соціально-політичним, що заважає його об'єктивному розгляду. Стимування цін на зерно в умовах зростання цін на добрива, пальне, засоби захисту рослин змушує аграріїв переорієнтовувати виробництво на більш прибуткові культури, зокрема олійні. Аграрії втрачають фінансові можливості використовувати сучасні більш ефективні технології ведення господарства та розширювати виробничі потужності.

Крім того, політика щодо зернового ринку є недостатньо прогнозованою та стабільною. Державне регулювання зернового ринку не пристосоване для ефективного реагування ринковими методами на впливи світового ринку. Наслідком неефективного виконання Законів України та певної неопрацьованості таких законів є застосування замість окремих малодієвих сьогодні ринкових підходів до управління зерновим ринком, які передбачені чинним законодавством, адміністративних втручань, зокрема застосування механізмів адміністративного обмеження експорту зерна, що зменшують прибутки або завдають збитки учасникам зернового ринку і негативно впливають на імідж країни на світових ринках зерна.

Висновки. Суттєвий вплив на стан тваринницької галузі та обсяги споживання зерна на кормові цілі матиме вступ України до Світової організації торгівлі, а також технологічний рівень виробництва продукції тваринництва в країні.

Можна очікувати, що потреби у зерні, що використовуватиметься на посів, істотним чином не змінюватимуться і залежатимуть від тенденцій змін посівних площ окремих видів зернових.

Додатковим елементом структури споживання зерна в Україні може стати біопаливна промисловість, динаміка розвитку якої залежатиме як від рівня цін на паливо (нафту), так і від державної політики щодо гарантування енергетичної незалежності України.

За оцінками експертів, річне внутрішнє споживання зерна в Україні зерна сьогодні складає близько **27** млн тонн. Враховуючи викладене, внутрішні потреби у зерні за сприятливих обставин можуть зрости на **20-25%** до приблизно **33** млн тонн на рік.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року».
2. Бистрова І. О. Зерно України та його місце на світовому ринку / Бистрова І. О. // Вісник аграрної науки. — 2005. — № 7. — С. 78-82.
3. Бондар О. В. Державне регулювання ринку зерна як умова його стабільності / Бондар О. В. // Агроінком. — 2005. — № 8. — С. 2-5.
4. Зубець М. Сій тритикале і жито – господарем будеш / М.Зубець // Зерно і хліб. — 2004. — № 1. — С. 30-32.
5. Кириченко В. Не ігноруйте тритикале / В.Кириченко, Г.Щипак // Зерно і хліб. — 2003. — № 4. — С. 28-29.
6. Ковбасюк О. О. Розвиток зернопродуктового підкомплексу України в сучасних умовах / О. О. Ковбасюк // Економіка АПК. — 2006. — № 7.— С.122-127.
7. Пазій І.П. Фінансування та ефективність державної підтримки розвитку селекції і насінництва зернових культур в Україні / Пазій І.П., Бабарика Г.М., Єгорова Н.Ю. // Економіка АПК. — 2005. — № 8. — С. 116-120.
8. Рибалка О. Диводійний ячмінь. Призабутий чемпіон серед злаків / О.Рибалка, А. Лінчевський // Зерно і хліб. — 2004.— № 1. — С. 34-35.
9. Складові успіху для вирощування озимої пшениці / [Л. Ф.Демішев, Ю. В.Бабич, М. М. Солодушко та ін.]// Хранение и переработка зерна. — 2004. — № 3. — С. 24-26.
10. Сорт зерна в формуванні якості хліба / [Н. Сокол, Л. Донченко, Ф. Колесников, Н. Мартюк] // Хлебопродукты. — 2006. — С. 48-49.
11. Харченко В. В. Формування ринку кукурудзи України та його місце в світовому розподілі виробництва і споживання / Харченко В. В. // Агроінком. — 2005. — № 8. — С. 6-10.
12. Юкиш А. Зерновая индустрия в XXI веке / А.Юкиш // Хлебопродукты. — 2005. — № 1.— С. 10-12.